

інформації. В решті решт, переклад Є. Крижевича можна класифікувати як вільну варіацію на архетипічну літературну тему.

SUMMARY

The article in question is dedicated to the poetry translation issue. Translator's strategies in the classification of the author of the article are the subject of the research, a poem by E.A. Poe translated into Ukrainian by V. Myshk makes up the material of the research. The novelty of the work lies in using a new classification of approaches to translation. The perspective of the suggested research is the analysis of the culture-language being of E.A. Poe's oeuvre in Ukrainian culture.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Горбачевский А.А. Оригинал и его отражение в тексте перевода / А.А. Горбачевский; Челябинский гос. пед. ун-т. – Челябинск, 2001. – 202 с.
2. Коломієць Л.В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу / Л.В. Коломієць; Київ. нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – К.: ВПЦ «Київ. ун-т», 2004. – 522 с.
3. Оболенская Ю.Л. Диалог культур и диалектика перевода: Судьбы произведений русских писателей XIX века в Испании и Латинской Америке / Ю.Л. Оболенская; МГУ им. М. В. Ломоносова; Филол. фак. – М., 1998. – 315 с.
4. Перевод и межкультурная коммуникация: Материалы Междунар. науч. конф. / [Редкол.: В. И. Провоторов (отв. ред.) и др.]. – Курск: Курский гос. пед. ун-т, 2001. – 217 с.
5. Проблемы теории, практики и критики художественного перевода: Сб. науч. тр. / [Редкол.: В.В. Сдобников (отв. ред.) и др.]. – Н. Новгород: ДЕКОН, 2000. – 172 с.
6. Bassnet S. Translation Studies: New Accent / S. Bassnet, Terence Hawkes (ed.). – Repr. – London; New York, 2000. – 168 p.
7. Draskau M.J.K. The Quest for Equivalent: on translating Villon / M.J.K. Draskau. – Copenhagen: Stougaard Jensen, 1986. – 370 p.
8. Lefevre A. Mother Courage's Cucumbers: Text, system and refraction in a theory of literature / A. Lefevre // Routledge Encyclopedia of Translation. – London; Amsterdam; New York, 2001. – P. 233-249.
9. Snell-Hornby M. Translation Studies: An Integrated Approach / M. Snell-Hornby. – Amsterdam; Philadelphia: Benjamins, 1988. – 163 p.
10. Гаспаров М.Л. Метр и смысл: Об одном из механизмов культурной памяти / М.Л. Гаспаров / Рос. гос. гум. ун-т; Ин-т высш. гум. исслед. – М., 2000. – 297 с.

ПЕРЕКЛАДАЧІ – ТВОРЦІ ПИСЕМНОСТЕЙ: МЕСРОП МАШТОЦ

В.О. Подміногін

Дана стаття присвячена проблемі створення всеосяжної і об'єктивної історії перекладу. Предметом дослідження є та видатна роль, яку зіграли великі перекладачі в процесі створення національних писемностей різних народів. Одне із імен на цьому шляху – творець вірменської писемності і алфавіту, а також перекладач Біблії і інших священних текстів на вірменську мову Месроп Маштоц.

Людство має писемність не менше шести тисячоліть. Найдавніша форма письма – шумерський клинопис, зародився в Месопотамії для того, щоб сприяти господарчому обліку. Незабаром по тому виникають й інші системи письма – в Єгипті та Китаї. І скрізь, де існувала писемність, вона вважалась за Божий дар й ставала виключним привілеєм еліти та могутньої аристократії. В єгипетській міфології, наприклад, винайдення письма приписується богу знання, мови та магії Тоту, котрий служив радником та писцем інших богів. Слово “ієрогліфи” в дійсності означає “священні написи”. З народженням письма зародився й опис подій історії. Як і переклад. Археологи розкопали шумерсько-аккадські словники, написані на глиняних табличках, яким 4500 років. Ці двомовні списки свідчать про існування перекладу навіть за часів самої давньої історії. Письмо швидко стає переважаючим засобом торговельних угод, релігійного навчання, права та літератури. В стародавніх цивілізаціях саме писці були тими, хто навчав, хто писав і хто перекладав. Вони виконували більшість управлінських функцій й мали справу з науками та релігією. Поза сумнівом, саме вони зіграли роль у відкритті писемності, проте імена їхні з часом стерлися з пам'яті людства.

Винайдення алфавіту фінікійцями біля 1000 р. до н.е., найвірогідніше в Біблі (біля сучасного Бейруту), стало дійсно революційною подією. Використання абстрактних алфавітних позначень, тобто приписування символу чи зображенню певного звуку, дозволяло обходитися на письмі лише 30 літерами, що не вимагало запам'ятовування сотень, чи навіть тисяч значків та складних зображень, як то піктограм, ієрогліфів чи ідеограм. А так як фінікійці були купцями та мореплавцями, то їхній алфавіт поширюється серед народів, які населяють узбережжя Середземного моря. На основі фінікійського алфавіту виникають арамейська, єврейська, грецька, коптська та арабська писемності. Греки першими започаткували літери для позначення голосних звуків, щоб точніше відтворювати звуки своєї мови графічно, використовуючи для цього знаки, які позначали приголосні в арамейському алфавіті. Так з'являються букви, що позначають А, Е, О та У. Літера І була грецьким винаходом, як і воцані таблички. В VII ст. до н.е. грецьке письмо в свою чергу стає зразком для латинського алфавіту, при чому проміжним шаблем до нього стала писемність етрусків.

Винайдення алфавіту, як вважається, сприяло демократизації в розповсюдженні знань. Не кажучи вже про всеохоплюючий характер запису інформації фонетичним алфавітом, підкреслюється також, що з ним пов'язані концепція логічності, примат логічного, раціонального та аналітичного в західноєвропейській цивілізації. Логіка композиції та декомпозиції, аналізу та синтезу, розкладання цілого на елементарні складові, побудова цілого поелементно, рух поетапно, шлях, який проходять дискретно крок за кроком, розуміння та набування по частинах, а не всього відразу й у цілому – все це і багато іншого є або прямі та безпосередні, або непрямі й віддалені наслідки переходу до фонетичного алфавіту [1, 6].

Піктограми, та навіть ідеограми, зручні на певному етапі розвитку та за певних обмежених умов, бо вони економні й повідомляють інформацію відразу і всім, незалежно від мови та рівня культури (дорожні знаки позначення туалетів, пунктів швидкої допомоги тощо). Але піктограма не може передати абстрактну, узагальнюючу якісну думку, не може стати знаряддям роботи мислення. Отож, створення фонетичного алфавіту означало щось значно більше, аніж просто вирішення проблеми писемності зрозумілим чином. Це не лише спосіб письма, це система організації мислення, організації інформації, це – основа цивілізації європейського типу. Адже фонетичне письмо аналітичне, і в цьому – його сила [1, 7].

На сьогодні лінгвістами встановлено понад 6 тисяч мов, якими спілкуються по всьому світу, проте лише кілька сотень з них мають традицію писемності. Традиційні системи письма поступово замінюються писемностями на основі латинського алфавіту, якому віддають перевагу мовознавці, котрі додають діакритичні значки для позначення специфічних звуків різноманітних мов. Винайдення писемності тривало довго й мало складну історію, тому не завжди легко встановити той внесок, який зробили в цей процес саме перекладачі. Але, як би там не було, а імена деяких перекладачів – творців алфавітів, нам відомі. Серед найвидатніших з них можна назвати творця вірменської писемності Месропа Маштоца.

Творець вірменської писемності й алфавіту

Месроп Маштоц Таронці
(бл. 360/362 – 440 рр.)

*«Святою десницею своєю
він, як батько, породив нове
і чудесне дитя – письменна
вірменської мови».*

Корюн

IV ст. н.е. відоме в історії вірменського народу як бурхливий і тривожний період зламу господарського, політичного і духовного життя, відзначене великими

дерзаннями і трагічними подіями, період нескінченних пошуків засобів, що протистояли б агресивним діям двох могутніх держав – Персії і Візантії.

Адміністративні і територіальні завоювання могутньої імперії Тиграна II були вже значною мірою втрачені; перський цар повернув собі завойований Тиграном титул «царя царів», вірменські царі стали цілком залежні від Візантії і Персії, а всередині країни були вже не в силах об'єднати вірменських нахараров (великих феодалів), які в умовах феодалного ладу, що формувався, прагнули відокремитися від центральної влади. На початку століття – у 301 році офіційною релігією у Вірменії було проголошене християнство, яке, однак, ще якийсь час не встигає пустити тут міцні корені. Приймавши зовні християнство, народ ще сто років потому продовжує нерідко дотримуватися колишніх поганських звичаїв. Крім того країна роздерта внутрішніми міжусобицями, хитливим стає її зовнішнє положення, причиною того, почасти, з'явилося саме географічне положення Вірменії, розташованої між двома могутніми сусідами, на сході межуючи із Сасанідською Персією, на заході – з могутньою Візантією. Обидві держави, прагнучи опанувати Вірменією, розташованою на стику торгових шляхів між Заходом і Сходом, постійно ворогували між собою. Скориставшись звадами, що панували всередині країни, Візантія і Персія в 387 р., домовившись, розділили Вірменію. У наслідок розділу західні області перейшли до Візантії, а східні (4/5 усієї території) – до Персії. Покінчивши з політичною самостійністю Вірменії, обидві держави перейшли до цілеспрямованого придушення і ліквідації культурної самостійності вірменського народу. Почала з двох сторін впроваджуватися асиміляторська політика, що з найбільшою силою розгорнулася в східній Вірменії.

Фатальне IV ст. повинне було висунути на історичну арену неординарну особистість, генія, який в тих умовах зумів би втілити в собі духовні сили народу, батьківщини, держави, церкви, об'єднати їх і направити. І такий геній народився – це була велика людина свого часу – Месроп Маштоц Таронці, що дійшов правильного висновку: країні і народу потрібно мати могутнього внутрішнього духовного поштовху, потрібна висока національна самосвідомість. А таку самосвідомість можна було сформувати лише маючи писемність і літературу рідною мовою. І він присвятив усе своє життя здійсненню цієї ідеї – створенню вірменських письмен і словесності.

Про життя і діяльність Месропа Маштоца ми знаємо головним чином з написаної його учнем Корюном біографії, що називається «Історія життя і смерті блаженної людини – нашого перекладача святого Месропа», чи коротко «Життя Маштоца» [2]. Іншим найдавнішим джерелом є праця літописця Лазаря Парпеці «Історія Вірменії» (друга половина V ст.). Особлива історична цінність останньої полягає в тому, що автор мав можливість користатися більш ранньою редакцією Корюна, отже, більш автентичною. Третім джерелом є відома «Історія Вірменії» Мовсеса Хоренаці, автора, що жив у другій половині V ст. Нарешті, про Маштоца згадують Езник (V ст.) і Себеос (VII ст.). Є окремі дані й у більш пізніх авторів (Степанос Таронці Асохік – X – XI ст., Вардан – XIII ст. і ін.).

Месроп народився в Таронській області історичної Вірменії, у селі Хакенац, між 360 і 362 роками. Первісну освіту одержав у рідному селі, у школі з навчанням грецькою мовою. Гостре бажання знань і внутрішнє прагнення служити батьківщині привели його в культурний і політичний центр Вірменії – Айраратську область. Прибувши в столицю Східної Вірменії – Вагаршапат, Месроп продовжує навчання, вивчає сирійську і перську словесність, одержує високу посаду секретаря при дворі царя Хосрова (діловодство звичайне велося на грецькій, сирійській чи перській мовах), удостоюється військових звань. Незабаром, не знайшовши задоволення від своєї діяльності в столиці, він приймає духовний сан і відправляється в провінцію Гохти – область найбільш затятого поганства. Тут він займається зі своєю групою учнів і читає проповіді народу. Ознайомившись із життям і психологією місцевого населення, Месроп переконується, що нова релігія в них не прищепилася, і по своєму

умонастрою вони тяжіють до Персії і можуть бути піддані перській асиміляції. Знав він, що і населення Західної Вірменії, яке опинилося під впливом Візантії, навчається виключно грецькою мовою і що реально постає загроза грецької асиміляції. І Персія, і Візантія погрожували знищити не тільки державну, але і національну самостійність вірменського народу, а вірменська церква не змогла перешкодити цьому великому нещастю, тому що була не в змозі завоювати авторитет у народу – богослужіння відбувалися лише на сирійській і грецькій мовах, яких простий народ зовсім не розумів. Проблема могла бути вирішена лише шляхом створення національної писемності і словесності. З цією метою Месроп негайно відправляється у Вагаршапат, поділяється своєю ідеєю з католикосом (верховним ієрархом вірменської церкви) Сааком Партевом і одержує його схвалення. Про цю ідею вони довели до відома царя Врамшапуха, і той також підтримав ідею Месропа. В усій історії вірменського народу це, мабуть, перший випадок, коли цар і католикос виявили таку єдність у підході до настільки важливого загальнонародного питання, матеріально і морально сприяли його вирішенню. У даному питанні інтереси церкви і держави збіглися.

Глава вірменської церкви бачив, що протягом ста років після Григора Просвітителя не вдалося впровадити християнство в народ, бо цьому протидіяли і багато хто з нахарарів. А це підривало владу католикоса й авторитет духовництва, створюючи моральну й, особливо, матеріальну небезпеку для церкви, що вже мала великі володіння і не бажала позбавитися своїх феодальних прав. Самобутня національна писемність і література, богослужіння рідною мовою повинні були підняти авторитет вірменської церкви, зміцнити її позиції.

Царський двір зрозумів, що національна писемність позбавить країну розколу, що сприяє сепаратистським прагненням окремих нахарарів, які нерідко протистояли центральній владі. Феодалізм мав потребу в силі, яка здатна була б об'єднати церкву. От чому цар, довідавшись, що в сирійського єпископа Данила є «вірменські письмена», порадившись із католикосом, негайно ж послав людину в Сирію. Письмена було доставлено у Вірменію і передані Месропу. І в нововідкритій школі він починає навчати дітей цим письменам. Коли багато хто з них вивчилися грамоті, цар дав розпорядження повсюдно навчати по «Даниловим письменам», а Месроп був визнаний гідним вченого ступеня вардапета і визнаний першим вірменським вчителем у першій вірменській школі. Однак через два роки, як повідомляє Корюн, з'ясувалося, що ці письмена не можуть цілком виразити специфіку вірменської мови, тому що вони почерпнуті з інших мов. Надіслані Данилом письмена були запозичені із сирійських і грецьких, може й перських письмових знаків, без букв, що позначають голосні звуки; ще раніш, можливо, у дохристиянський період вони були у вживанні і випадково виявилися в Данила в якомусь рукописі, подібно тому, як невідомі в історії і ніде не збережені агванські письмена були виявлені в XV ст. в одному з вірменських рукописів. Немає підстав вважати, що в чужій країні сирійський єпископ за власною ініціативою склав алфавіт для вірменів, та ще на шкоду сирійської писемності, якою вже користалися вірмени в Східній Вірменії.

Недосконалість «Данилових письмен» не тільки не розчарувало Месропа, Саака і Врамшапуха, але й спонукала до нових пошуків. Незабаром Месроп, узявши із собою групу учнів, відправився в дорогу, щоб, порадившись із іноземними фахівцями, продовжити творчі пошуки. Він відвідав сирійські міста Едесу й Амід, тут він частину своїх учнів залишив у сирійській школі, а іншу послав у центр візантійської культури – місто Самосат для удосконалювання грецької, сам же продовжує посилено працювати та шукати шляхи створення вірменських письмен. Можна думати, що в цей період Месроп вивчає багато алфавітів того часу (сирійський, грецький, арамейський, перський), знайомиться з письменами більш давніх часів, порівнює їх, перевіряє, наскільки вони відповідають особливостям вірменської мови. Саме в цей період він остаточно усвідомлює для себе звукову (фонематичну) систему вірменської мови і, переконавшись, що ніякі з існуючих письмен не пасують

вірменській мові, що нараховує 36 фонем, тим часом як інші мови мають 24-26 букви, приходиться до висновку про необхідність створити новий, самостійний алфавіт, що відбивав би своєрідність системи вірменської мови й у той же час відрізнявся б від письмен інших мов. При цьому, як і при створенні будь-якого алфавіту, були вирішені наступні основні задачі: 1) встановлення звукового (фонемного) складу мови; 2) винахід відповідних графічних знаків, що відбивають на письмі встановлену форму фонем; 3) визначення принципів самого алфавіту. Період завзятої праці і пошуків увінчався близько 400 р. н.е. великим успіхом. Вірменський алфавіт було створено. Тут же, у Самосаті, за свідченням Корюна, Маштоц знаходить каліграфа на ім'я Ропанос (Руфін), за допомогою якого відшліфовує свій алфавіт і приступає до перекладу Біблії. Першим текстом, що було записано за допомогою вірменського алфавіту, був переклад «Притч Соломонових». Повернувшись з письменами на батьківщину, де його урочисто зустрічають, Маштоц при сприянні католикоса і царя відкриває в різних районах країни школи, де розгортає свою культурно-освітню і перекладацьку діяльність. У ті ж роки за допомогою Месропа були створено чи оновлено давньгрузинські й агванські письмена. Грузини й агвани скористалися знаннями Месропа, які він отримав у Сирії і Візантії, його досвідом створення вірменського алфавіту і за його участю склали особисту християнську писемність, що грузинською зветься «хуцури» (церковна, храмова).

Настає «золоте століття» вірменської словесності. Саак і Месроп негайно перекладають Старий і Новий Завіт Біблії (Пророки, Діяння Апостолів, Євангелія), що не тільки склали основу церковного навчання і необхідні для проведення богослужіння вірменською мовою, але і повинні були служити навчальними посібниками для шкіл, тому що в ті часи грамоті і рідній мові навчали по релігійних книжках. Перші досвіди нововідкритої школи і переклад Біблії привели до переконання, що винайдені Месропом букви цілком зручні і придатні для вираження всіх особливостей і тонкощів вірменської мови. Відкриваються школи, підготовлено ціле покоління вчителів, упроваджується широка програма підготовки кваліфікованих фахівців, перекладачів і вчених в іноземних освітніх центрах. Через деякий час на батьківщину повертаються перші учні Саака і Месропа – Корюн, Єзнік, Мовсес Хоренаци, Давид Непереможний та інші, які зіграли величезну роль у становленні і розвитку різних галузей науки, особливо історіографії і філософії. Їхніми оригінальними творами і перекладами була створена та багата і різноманітна давньвірменська література, що відрізняється патріотичним духом і високим науковим рівнем, словесність, що згодом буде названа «літературою золотого століття».

Породжена своєю бурхливою і тривожною епохою, справа Месропа Маштоца мала великі перспективи багатовікового розвитку. Вона виявилася тією могутньою і надійною силою, що сприяла вільному розвитку і процвітання розумового і духовного життя вірменського народу, його літератури і культури, що зберігає його національну єдність.

ZUSAMMENFASSUNG

Dieser Artikel ist dem Problem der Schaffung einer ausführlichen und objektiven Geschichte der Übersetzung gewidmet. Gegenstand der vorliegenden Untersuchung ist jene hervorragende Rolle, die die grossen Übersetzer und Dolmetscher ihrer Zeit bei der Geburt des nationalen Schriftentums der Völker gespielt haben. Eine von diesen ruhmreichen Persönlichkeiten war der Vater der armenischen Schrift, Übersetzer der Bibel und anderer heiligen Texte ins Armenische Mesrop Maštoz.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Карлов В.Н. Путь познания или дорогу осилит идущий // Вопросы философии – 1996. – № 5. – С. 3-20.
2. Корюн. Житие Маштоца. Перевод с армянского на русский Ш.В. Самбатяна и К.А. Мелик-Оганджяна / Корюн / Научно-исследовательский институт древних рукописей «Матенадаран». – Ереван: Айпетрат, 1962, – 163 с.